

ІНКЛЮЗИВНИЙ СОЦІАЛЬНО-ІНТЕРАКТИВНИЙ ТЕАТР ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ДЕСТИГМАТИЗАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ

Паламарчук Михайло Євгенійович¹

¹Магістр практичної психології, аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка, практичний психолог в "Київський міський комунальний центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень "Трамплін", м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4567-117X>

UDC: 316.747.8

АНОТАЦІЯ

У статті представлено явище соціальної стигми як суттєвого фактора, що впливає на особливості життя соціальних меншостей, в тому числі на життя людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. Досліджено уявлення представників соціальної більшості (людей з інтелектуальною нормою) щодо людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень; проаналізовано уявлення та оцінки респондентів щодо забезпечення реалізації власних прав, а також прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. Розглянуто можливості застосування театральних методів як особливої техніки представлення проблем, із якими зіштовхуються представники соціальних спільнот. Представлено метод інклюзивного соціально-інтерактивного театру, як технології зміни уявлень соціальної більшості щодо інших соціальних спільнот; акторами соціально-інтерактивного театру виступають представники соціально стигматизованої групи. Статистично встановлено зміни в уявленнях та станах досліджуваних у зв'язку зі здійсненим ними переглядом вистави, в якій представлено інформацію про соціальну групу людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Ключові слова: стигма, дестигматизація, інклюзивний соціально-інтерактивний театр, інклюзивний театр, інвалідність внаслідок інтелектуальних порушень.

Постановка проблеми. Для сучасного українського суспільства характерним є суттєве обмеження в соціальному житті людей із психіатричними діагнозами: з інвалідністю внаслідок психічних чи інтелектуальних порушень. В громадському житті розповсюджена практика інституалізації людей з інвалідністю та обмеження в можливості реалізації прав, що є наслідками як особливостей соціального забезпечення та політики, так і специфіки сприйняття представників цих соціальних груп соціальною більшістю, що проявляється в явищі соціальної стигми (Шульгіна та Сокур, 2016).

Негативні стереотипи та упередження щодо представників соціальної спільноти є частиною повсякденного суспільного життя, вони транслюються в ЗМІ

та підтримуються соціальним загалом, що сприймає розповсюджену інформацію. В свою чергу це призводить до ізоляції, дискримінації та відмежованості різних соціальних груп, а також до низького рівня гарантій соціального захисту (Іванкова-Стецюк та Селещук, 2017).

Однією з найбільш вразливих в силу своїх особливостей є соціальна група людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. Стигматизуючі уявлення щодо цієї спільноти мають свій прояв у повсякденному житті, в тому числі внаслідок безперервної трансляції стигматизуючих понять, пов'язаних із діагнозами, що передбачають можливість зниження інтелектуальних можливостей людини. Ці поняття мають

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Mikhail Palamarchuk*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

свою популярність навіть на рівні діяльності офіційних ЗМІ, громадських діячів, а також політиків¹. В свою чергу, протягом тривалого часу подібного використання медичної термінології, вона увібрала в себе велику кількість негативних стереотипів та установок (Менделеевич, 1997), які в уявленнях більшості можуть вважатись такими, що характеризують групу людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Особливості розвитку країни мають передбачати і необхідність зміни уявлень суспільства, рух до гуманізації та точних уявлень щодо стигматизованих груп, що забезпечить консолідацію та рух до справжнього громадянського суспільства, проте це здебільшого залишається поза увагою владних структур.

З метою покращення становища представників соціально-стигматизованих груп важливим на сьогоднішній день є реалізація дестигматизуючих проєктів, а також пошук нових технологій дестигматизації, що матимуть можливість запропонувати соціальній більшості нові, більш точні та толерантні уявлення щодо її представників. Однією із таких технологій може виступити метод соціально-інтерактивного інклюзивного театру, як засобу дестигматизації людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Аналіз досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку світового суспільства важливим представляється питання подолання явища соціальної стигматизації, що є однією із найбільших проблем країн, котрі перебувають на шляху реформ, в тому числі соціальних. Світова тенденція до гуманізації суспільства (Шадчин та Сидоров, 2014) та розповсюдження людиноцентристських цінностей зумовлює потребу в подоланні стигм, а також її складових у соціальному житті.

Важливим є встановлення дефініції соціальної стигматизації, як явища соціального життя. У працях І. Гофмана, одного із найвідоміших дослідників соціальної стигми, наводиться таке її визначення – якість, що характеризує людину як небезпечну, слабку, зіпсовану, через що людина в очах більшості «перетворюється» з цілісної особистості в дефективну. В дослідженнях І. Гофмана (1963) зосереджено увагу на питаннях зв'язку

соціальної стигми, соціальної перцепції та ідентифікації людини, як приналежної до стигматизованої групи, а також на характеристиках стигматизованих груп та супутніх соціальних явищах. У свою чергу, Т. Шефф, інтерпретує явище з точки зору девіації: соціальна стигма – ядро соціальної реакції на девіацію, що забезпечує перетворення моральних суджень та емоційних реакцій у стигму (Власова, 2009), тобто, людина-носіїв стигми сприймається як такий, що є «відхиляним» від загальноприйнятих норм та правил, що і узагальнюється в образі стигми. О. Сергєєнкова та В. Синявський (2007) демонструють таку дефініцію явища – процес навішування ярликів (стигм), що призводять до ізоляції із групи або суспільства в цілому носіїв стигми, при ігноруванні їх особистісного потенціалу.

Поняття соціальної стигми передбачають такі її ключові характеристики: 1. якість, що об'єднує у собі сукупність негативних уявлень; 2. забезпечує ізоляцію носія стигми; 3. зумовлюють негативні емоції та поведінку по відношенню до носія стигми; 4. стигмою найчастіше виступає видима характеристика, що може бути сприйнята іншими людьми; 5. соціальна стигма є характеристикою, що зменшує значення індивідуальних характеристик людини; 6. також явище об'єднує у собі прояви соціального стереотипу, упередження та дискримінації (Галецька, Влох та Животовська, 2007).

Зрозуміло, що наявність в соціумі розгалуженої системи соціальних стигм, упереджень та дискримінації щодо різних соціальних груп, зумовлює гальмування розвитку країни, порушує комунікацію між різними соціальними об'єктами та зумовлює підтримання й трансляцію помилкових та ірраціональних уявлень у свідомості кожного окремого представника суспільства. Явище соціальної стигми є бар'єром у здійсненні консолідації суспільства, розвитку громадянського суспільства, забезпечення створення та підтримки продуктивної соціальної політики, а також становлення демократичних цінностей.

Потреба та доцільність здійснення дестигматизації суспільних груп, передбачає покращення становища носіїв соціальної стигми та залучення їх до загаль-

¹ Милованов о словах Коломоєського: "Я никогда не скрывал, что я дебил. Шучу, конечно". 2019. URL: <https://112.ua/obshchestvo/milovanov-o-slovah-kolomoyskogo-ya-nikogda-ne-skrival-cto-ya-debil-shuchu-konechno-511970.html> (дата звернення 16.06.2020).

ного соціального виробництва на рівних правах із представниками соціальної більшості. У працях А. Кнуфа і Л. Епова пропонується таке визначення дестигматизації – поновлення членами соціально стигматизованих груп своїх громадянських прав, втрачених чи обмежених внаслідок стигматизації (Кнуф та Епов, 2006).

Заслуговує на увагу те, що в дослідженнях явища дестигматизації пропонується розглядати кілька основних рівнів (Лукина, 2014):

- індивідуальний рівень (в першу чергу пов'язаний із явищем самостигматизації);
- сімейний рівень (особливості переживання соціальної стигми близькими людьми носія стигми);
- суспільний рівень (зміна стигматизуючих уявлень на рівні всього суспільства, або окремих груп людей).

З огляду на специфіку переживання стигми представниками соціальної групи людей з інвалідністю внаслідок ІІІ, з метою зміни уявлень щодо неї є значимим здійснення впливів в першу чергу на сімейному та суспільному рівнях. Так, на суспільному рівні може бути застосовано метод соціально-інтерактивного театру, як методу демонстрації альтернативних уявлень щодо стигматизованої групи у формі творчого продукту (вистави). Актори, особи-носії стигми, можуть продемонструвати свої особливості та труднощі, із якими вони зіштовхуються у соціальному житті через театральну гру, де вони грають самих себе (Маркіна, 2012). Інтерес представляє соціально-інтерактивний театр, як форма комунікації із громадськістю. Метод може бути актуальним як форма пропозиції нових, точних та толерантних уявлень щодо соціально-стигматизованої групи, а також як форма здобуття досвіду взаємодії із представниками спільноти в ході перегляду досліджуваними вистави, що покладається в сутність інтерактивності та соціальної спрямованості (Новгородський, 2014). В роботах Я. Морено театральний метод мистецтва представляється як дієва психологічна техніка, що може бути використана з метою здійснення терапевтичного впливу (Лейтц, 1994).

На сьогодні існує необхідність в більш широкому дослідженні методу соціально-інтерактивного театру як технології дестигматизації осіб з інвалідністю, а також зміни уявлень та установок щодо соціально стиг-

матизованих груп, в тому числі, людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Мета статті – дослідження методу інклюзивного соціально-інтерактивного театру як можливого засобу соціальної дестигматизації та зміни уявлень щодо соціальної групи людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

- 1) теоретично проаналізувати метод інклюзивного соціально-інтерактивного театру як засобу дестигматизації соціально стигматизованих груп;
- 2) емпірично дослідити можливості застосування інклюзивного соціально-інтерактивного театру як засобу зміни уявлень глядачів щодо особливостей людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Виклад основного матеріалу. З метою встановлення можливостей застосування соціально-інтерактивного театру, як засобу дестигматизації та методу для зміни уявлень соціуму щодо соціально стигматизованої групи було здійснено емпіричне дослідження.

В якості засобу дестигматизації досліджуваним було створено й запропоновано до перегляду виставу, засновану на методі соціально-інтерактивного театру, акторами якого стали дорослі люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, з легким рівнем розумової відсталості та з різними супутніми синдромами, що також виступає однією із технік дестигматизації – можливість безпосередньої взаємодії із представниками стигматизованої групи (Галецька, Влох та Животовська, 2007; Koutsouradi, Dimitrakaki, Agapidaki, Tountas & Lagiou, 2016; Murielle & Viviane, 2017). В ході вистави досліджуваним було запропоновано кілька сцен, поєднаних спільним сюжетом, основними змістовими моментами яких стало: надання інформації про Конвенцію ООН про права людини з інвалідністю, представлення стану забезпечення в нашій країні прав осіб з інвалідністю, демонстрація особистих переживань учасників, особливостей забезпечення та можливості реалізації їх прав. Також сюжет пов'язано рядом метафор, серед них: «метелик», «свічка», «лилик», «крила».

З метою перевірки можливостей дестигматизуючого впливу, а також перевірки динаміки зміни уявлень у досліджуваних в зв'язку з переглянутою ними виставою, було запропоновано заповнити опитувальник САН (Барканова, 2009) та дати відповіді на питання анкети:

1) питання, що стосувались особливостей уявлень досліджуваних щодо людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Таблиця 1.

Питання та перелік полярних тверджень, що стосуються уявлень респондента про людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень як соціальної групи

7. На вашу думку, наскільки наведені нижче полярні твердження характеризують людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень як соціальну групу:		
Самодостатні	3 2 1 0 1 2 3	Безпорадні
Самостійні	3 2 1 0 1 2 3	Залежні від інших
Працьовиті	3 2 1 0 1 2 3	Бездіяльні
Гнучкі	3 2 1 0 1 2 3	Вперті
Активні	3 2 1 0 1 2 3	Пасивні
Добродушні	3 2 1 0 1 2 3	Агресивні
Інтравертовані	3 2 1 0 1 2 3	Екстравертовані
Безпечний	3 2 1 0 1 2 3	Небезпечний
Привітливий	3 2 1 0 1 2 3	Ворожий
Викликають повагу	3 2 1 0 1 2 3	Викликають зневагу
Соціально активні	3 2 1 0 1 2 3	Соціально пасивні
Естетичні	3 2 1 0 1 2 3	Позбавлені смаку
Ніжність	3 2 1 0 1 2 3	Черствість
Зацікавлені	3 2 1 0 1 2 3	Байдужі
Реалізовані	3 2 1 0 1 2 3	Нереалізовані

2) питання, що стосувались уявлень респондента щодо особливостей забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в Україні:

Таблиця 2.

Питання та перелік полярних тверджень, що стосуються уявлень респондента про особливості забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в Україні

4. Оцініть наскільки, На Вашу думку, держава захищає права людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень:		
Держава захищає права людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень	3 2 1 0 1 2 3	Держава НЕ захищає права людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень
Захищено право на доступ до об'єктів та послуг	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на доступ до об'єктів та послуг
Захищено право на самостійний спосіб життя	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на самостійний спосіб життя
Захищено право мати стосунки та створення сім'ї	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право мати стосунки та створення сім'ї
Захищено право на працю та зайнятість	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на працю та зайнятість
Захищено право на участь в політичному та суспільному житті	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на участь в політичному та суспільному житті

3) питання, що стосувались самооцінки досліджуваного стану забезпечення його прав:

Таблиця 3.

Питання та перелік полярних тверджень, що стосуються уявлень респондента про особливості забезпечення його прав

3. Оцініть наскільки держава захищає Ваші права:		
Захищено право на доступ до об'єктів та послуг	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на доступ до об'єктів та послуг
Захищено право на самостійний спосіб життя	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на самостійний спосіб життя
Захищено право мати стосунки та створення сім'ї	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право мати стосунки та створення сім'ї
Захищено право на працю та зайнятість	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на працю та зайнятість
Захищено право на участь в політичному та суспільному житті	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на участь в політичному та суспільному житті

Ідентичні опитувальник та анкети було запропоновано досліджуваним до **(перед-тест)** та після **(пост-тест)** перегляду вистави. Питання анкети та опитувальника САН передбачали вибір досліджуваними між двома полярними тенденціями, які було розміщено по обидва боки семибальної шкали: -3 – якість сильно виражена; -2 – середньо виражена; -1 – слабо виражена якість; 0 – відсутність зв'язку між поняттям і якістю; +1 – слабо виражена протилежна якість; +2 – середньо виражена протилежна якість; +3 – сильно виражена протилежна якість. Цей варіант було визначено оптимальним для цілей дослідження (Клайн, 2006).

В дослідженні взяло участь 262 досліджуваних, серед них 192 досліджувані дали відповідь на тестову методику САН. Серед досліджуваних переважно студентська молодь у віці від 17 до 25 років, більша частина досліджуваних жіночої статі.

З метою виявлення зв'язку між фактом перегляду вистави досліджуваними та можливими змінами в їх уявленнях та самопочутті було здійснено порівняння результатів опрацювання запропонованих досліджуваним методик у перед- та пост-тестах.

Виявлення відмінностей між показниками результатів опрацювання запропонованих досліджуваним методик у перед- та пост-тестах

З метою виявлення відмінностей між показниками вибірки у перед- та пост-тестах було застосовано непараметричний *T*-критерій Вілкоксона для пошуку відмінностей між двома спареними групами вибірки.

1.1. Перевірено відмінності в самооцінці досліджуваними їх самопочуття у перед- та пост-тестах за

методикою САН (Самопочуття, активність, настрої), всі із запропонованих нижче показників, що мають відмінності, мають і високу значимість встановлених відмінностей. З метою встановлення особливостей відмінностей між показниками методики САН, перед- та пост-тесту, було здійснено частотний аналіз, який дав такі результати:

А) Характеристики самопочуття:

1. «Повний сил-знесилений» ($T = ,002$), «Витривалий-виснажуваний» ($T = ,008$): в перед-тесті спостерігаються середні показники, в пост-тесті спостерігається суттєве зміщення показників в сторону позитивних характеристик: «повний сил»; «витривалий».

Б) Характеристики настрою:

1. «Повний надій-розчарований» ($T = ,004$) в перед-тесті переважають середні показники, в пост-тесті спостерігається суттєве зміщення показників в сторону позитивної характеристики «повний надій»;

2. «Веселий-сумний» ($T = ,000$): в перед-тесті переважають показники, спрямовані в сторону позитивних характеристик, в пост-тесті спостерігається зміщення показників в сторону негативних характеристик: «сумний».

В) Характеристики активності:

1. «Міркувати важко-міркувати легко» ($T = ,001$) – в перед-тесті спостерігається розподіл оцінок по всій семибальній шкалі, в пост-тесті спостерігається суттєвий зсув в сторону показника: «міркувати легко»;

2. «Розсіяний-уважний» ($T = ,000$), «Байдужий-схвильований» ($T = ,000$): в перед-тесті переважають середні показники, в пост-тесті спостерігається зміщення показників в сторону характеристик: «уважний»; «схвильований».

Визначені особливості дають можливість стверджувати, що особливості застосованого методу та форма представлення інформації може мати специфічний зв'язок із змінами настрою, активності та самопочуття глядачів. Так, у досліджуваних в пост-тесті проявляються позитивні емоційні стани, позитивні ж показники активності в пост-тесті можуть свідчити про своєрідне емоційне зараження, що зумовлює відчуття готовності до діяльності та активного залучення, а також можливість сприймати інформацію в умовах відновлення сил і готовності до діяльності, внаслідок чого запропо-

нований метод може виявитись більш доцільним, ніж інші форми подання інформації. У свою чергу, це також може сприяти асоціюванню наданих відомостей, уявлень та позитивних станів й емоцій. Специфіка запропонованих відомостей викликає в досліджуваних співчуття в формі емоції суму («сумний» та «повний надій»). Зсув показників у пост-тесті в сторону уважності та схвильованості може бути свідченням підвищення уваги до тем, запропонованих у виставі.

Досліджено відмінності між уявленнями досліджуваних щодо рівня забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в перед-тесті та пост-тесті. Дослідження виявило суттєві відмінності високої значущості у всіх запропонованих показниках: право на доступ ($T = ,000$); право на самостійний спосіб життя ($T = ,000$); право на стосунки ($T = ,000$); право на працю ($T = ,000$); право на політичну участь ($T = ,000$); загалом права захищено ($T = ,000$). З метою виявлення особливостей відмінностей в уявленнях в перед- та пост-тестах розглянемо дані частотного аналізу (Див. Таб. 4).

Результати частотного аналізу дають такі відомості: всі показники до перегляду вистави було оцінено здебільшого на користь показників, наближених до оцінки «права захищено», після перегляду вистави відбувається переоцінка цих показників на користь визнання вразливості прав людей з інвалідністю внаслідок ІІІ.

-здебільшого подібний зсув відбувається за рахунок середніх показників, що може свідчити про готовність досліджуваних визначитись після перегляду вистави;

-критичні оцінки на користь уявлень про вразливість людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень у сфері забезпечення прав після перегляду вистави зростають приблизно вдвічі;

-особливу увагу привертає показник права на стосунки та сім'ю: для цього показника характерний суттєвий зсув на користь більш критичних оцінок.

Відсутність попередніх уявлень про можливі проблеми людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень через ізольованість та позбавленість можливості до здійснення якісного контакту в соціальному середовищі, що зумовлює відсутність соціального інтересу з боку більшості, може зумовити в представ-

Таблиця 4.

Встановлення відмінностей між уявленнями респондентів щодо прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в перед- та пост-тесті

Рангова оцінка уявлень*	Право на доступ				Право на самостійний спосіб життя			
	До		Після		До		Після	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
-3	24	9,2	21	8,0	40	15,3	23	8,8
-2	64	24,4	46	17,6	47	17,9	42	16,0
-1	60	22,9	40	15,3	67	25,6	39	14,9
0	43	16,4	36	13,7	37	14,1	39	14,9
1	20	7,6	25	9,5	26	9,9	23	8,8
2	31	11,8	39	14,9	22	8,4	42	16,0
3	20	7,6	55	21,0	23	8,8	54	20,6
Всього:	262	100	262	100	262	100	262	100
Рангова оцінка уявлень*	Право на стосунки та сім'ю				Право на працю			
	До		Після		До		Після	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
-3	70	26,7	29	11,1	31	11,8	15	5,7
-2	61	23,3	52	19,8	56	21,4	33	12,6
-1	46	17,6	37	14,1	65	24,8	40	15,3
0	40	15,3	39	14,9	38	14,5	43	16,4
1	16	6,1	19	7,3	26	9,9	19	7,3
2	19	7,3	35	13,4	24	9,2	43	16,4
3	10	3,8	51	19,5	22	8,4	69	26,3
Всього:	262	100	262	100	262	100	262	100
Рангова оцінка уявлень*	Право на політичну участь				Загалом права захищено			
	До		Після		До		Після	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
-3	30	11,5	15	5,7	29	11,1	29	11,1
-2	44	16,8	37	14,1	78	29,8	41	15,6
-1	59	22,5	38	14,5	61	23,3	39	14,9
0	55	21,0	41	15,7	32	12,2	46	17,6
1	24	9,2	19	7,3	26	9,9	22	8,4
2	27	10,3	35	13,4	22	8,4	46	17,6
3	23	8,8	77	29,4	14	5,3	39	14,9
Всього:	262	100	262	100	262	100	262	100

* де: -3 – Якість сильно виражена; -2 – Середньо виражена; -1 – Слабко виражена якість; 0 – Відсутність зв'язку між поняттям і якістю; 1 – Слабо виражена протилежна якість; 2 – Середньо виражена протилежна якість; 3 – Сильно виражена протилежна якість.

ників більшості труднощі в тому, аби створити судження щодо особливостей захисту та реалізації прав спільноти. Відображення реалій у виставі, переживання на сцені людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень зумовлює можливість сформулювати в досліджуваних уявлення щодо запропонованого явища. Досліджувані почувають себе більш впевнено, оцінюючи поточний стан забезпечення прав критичніше, надаючи оцінки, відповідні показнику «права не захищені».

Одним із найбільш очевидних прав можна вважати право на створення стосунків та сім'ї. Загальні середні оцінки стану забезпечення цього права до перегляду вистави виявляють суттєвий спад після того, як

глядачам було запропоновано альтернативні уявлення у змістовому наповненні вистави.

Досліджено відмінності між уявленнями досліджуваних щодо людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в перед-тесті та пост-тесті.

З метою виявлення тенденцій досліджуваних в оцінці людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень було здійснено оцінку уявлень за запропонованими полярним твердженням. Такі оцінювані тенденції демонструють високий рівень відмінностей ($T = ,000$) при оцінці їх у перед- та пост-тестах:

Таблиця 5.

Полярні твердження, які можуть характеризувати соціальну групу

1. Самодостатність-безпорадність	2. Самостійність-залежність
3. Працьовитість-бездіяльність	4. Гнучкість-впертість
5. Активність-пасивність	6. Добродушність-агресивність
7. Безпечність-загрозливість	8. Привітність-ворожість
9. Викликають повагу-викликають зневагу	10. Соціальна активність-соціальна пасивність
11. Мають естетичні почуття- позбавлені смаку	12. Ніжність-черствість
13. Зацікавленість-байдужість	14. Реалізованість-нереалізованість

Частотний аналіз представлених характеристик до та після перегляду досліджуваними вистави дав такі результати:

1. Показники самодостатність-безпорадність та самостійність-залежність показують в перед-тесті результати на користь характеристик безпорадності та залежності, в пост-тесті – спостерігається суттєвий зсув в сторону характеристик самодостатності та самостійності;

2. Для характеристики реалізованість-нереалізованість характерним в перед-тесті є розподіл оцінок досліджуваних, всі сім рангів отримали приблизно однакову кількість оцінок, проте, в пост-тесті відбувається зсув в сторону характеристики «реалізованість»;

3. Для інших характеристик є характерною невизначеність (домінування середніх значень) в перед-тесті та зсув в бік позитивних якостей в пост-тесті.

Такі оцінки можуть бути проявом збільшення лояльності до представників соціальної спільноти, проте, в свою чергу, це також може бути результатом соціальної бажаності респондентів, швидкого усвідомлення побудови дослідження чи, в окремих випадках, ідеалізації, внаслідок можливого контакту та спостереження за виступом. Проте, ці оцінки можуть бути свідченням готовності досліджуваних надавати більш позитивні оцінки ізольованій групі, говорять про тенденції до можливості прийняття, емпатії та взаємодії.

Висновки.

Серед встановлених в ході дослідження закономірностей (зміни уявлень про забезпеченість прав соціальної спільноти, зміни характеристик станів досліджуваних) можна узагальнити такі тенденції:

особливості подання інформації, використання театральних методів мають специфічний зв'язок зі зміною настроїв, активності та самопочуття глядачів, що, в свою чергу, має як позитивні наслідки для самих глядачів (відчуття наявності сил та активності, позитивні враження), так і для стигматизованої групи, що виявляється у збільшенні уваги до її проблем, а також у приєднанні та співпереживанні у вигляді емоції суму;

однією з функцій методу є здійснення просвітницької діяльності: подання інформації в новому, цікавому форматі – через образи та метафори. Так, після вистави досліджувані готові формулювати свої судження щодо прав представників спільноти більш впевнено та критично;

досліджувані схильні оцінювати представників соціально-стигматизованої групи більш лояльно та з вищим прийняттям, що забезпечується як формою подання інформації, так і здобутим досвідом особистого контакту.

Отже, проблема можливостей застосування соціально-інтерактивного театру як засобу дестигматизації соціальних спільнот, в тому числі людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, потребує подальшого дослідження; нами здійснено важливі кроки до її вирішення.

Перспективу подальших досліджень можливоостей застосування соціально-інтерактивного театру як засобу дестигматизації убачаємо в розширенні уявлень щодо психологічних ефектів, які може здійснювати факт перегляду вистав у цьому форматі на когнітивну, емоційну та поведінкову сферу глядача.

References :

- Barkanova, O. V. (2009). Metodiki diagnostiki emotsionalnoy sfery : psihologicheskij praktikum [The methods of diagnosing the emotional sphere : psychological workshop] (2 vyip.) Krasnoyarsk : Litera-print.
- Vlasova, O. A. (2013). Teoriya stigmatizatsii Tomasa Sheffa: kontsept «Ostatocnoe otklonenie» i sotsiologiya emotsiy [Thomas Scheff's labeling theory: the concept of «residual deviance» and sociology of emotions]. Vestnik Samarskoy gumanitarnoy akademii. Seriya «Filosofiya. Filologiya.», 1, 31-48.
- Galetska, I., Vloh, I., Zhivotovska, L. (2007). Psihologichni aspekti stigmatizatsiyi psihichnih rozladiv. Psihologichni aspekti stigmatizatsiyi ta reabilitatsiyi [The psychological aspects of the stigma of mental disorders. The psychological aspects of labeling and rehabilitation]. Lviv: Vidavnistvo Romana Romanka, URL:<http://www.academia.edu/9291057/>
[Galetska I. Psihologichni aspekti stigmatizatsiyi psihichnih rozladiv](http://www.academia.edu/9291057/)
- Goffman, I. (1969) Stigma: Zametki ob upravlenii isporchennoy identichnostyu [Stigma: Notes on the management of spoiled identity]. URL: https://www.hse.ru/data/2011/11/15/1272895702/Goffman_stigma.pdf
- Ivankova-Stetsyuk, O., Seleschuk, G. (Red.). (2017). Dolayuchi rozlomi-2: rozshirennya prostoriv mirotvovorenniya v teritorialnih gromadah Ukrainy [Overcoming faults-2: expanding the space of peacemaking in the Ukrainian local communities]. Striy: Ukrpol.
- Klayn, P., Burlachuk L.F. (Red.) (1994). Spravochnoe rukovodstvo po konstruirovaniyu testov : Vvedenie v psihometricheskoe proektirovanie [A handbook of test construction introduction to psychometric design]. Kiev : PAN LTD.
- Knuf, A., Epov, L. Yu. (2006). Stigma: teoriya i praktika [Stigma: theory and practice]. Znanie. Ponimanie. Umenie. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stigma-teoriya-i-praktika>
- Komlev, Yu. Yu. (2016). Teoriya stigmatizatsii: genesis, ob'yasnitelnyiy potencial, znachenie [The theory of stigmatization: genesis, explanatory potential, value]. Vestnik Kazanskogo yuridicheskogo instituta MVD Rossii, 2, 6-15.
- Leytts, G., Lopuhina, E. V., Holmogorova, A. B. (Red.). (1994). Psihodrama: teoriya i praktika. Klassicheskaya psihodrama Ya. L. Moreno [Psychodrama: Theory and Practice. Classical psychodrama J. L. Moreno]. Moskva : Progress-Univers.
- Lukina, N. P., Slobodskaya, A. V. (2014). Destigmatizatsionnyie programmy: individualnyiy i semeyniy urovni [The programs of destigmatization: individual and family levels]. Aktualnyie voprosyi obschestvennyih nauk: sotsiologiya, politologiya, filosofiya, istoriya. 37, 86-90.
- Markina, V. M. (2012). «Teatr Prostodushnyih»: potencial sotsialnoy inklyuzii i destigmatizatsii lyudey s sindromom Dauna [«Theater of Simple-minded»: a potential of the social inclusive and destigmatizing the people with Down syndrome]. Vlast Znaniya i obschestvennyie interesyi. KS 3, 7965-7974.
- Mendeleevich, V. D. (1997). Psihiatricheskaya propedeutika: Prakticheskoe rukovodstvo dlya vrachey i studentov (2-e izd.) [Psychiatric propaedeutics: practical manual for doctors and students]. Moskva: TOO Tehlit.
- Novgorodskiy, R. G. (2014). Forum-teatr yak interaktivna forma profilaktiki sotsialnih problem [Forum-theater as an interactive form of prevention of the social problems]. VIsnik ChernIvskogo natsionalnogo pedagogIchnogo unversitetu, 115, 168-171.
- Sinyavskiy, V. V., SergEEnkova, O. P., PobIrchenko N. A. (Red.). (2007). Psihologichniy slovník [Psychological vocabulary]. KiYiv: Naukoviy svIt, 2007.
- Shadchin, I.V., Sidorov, V.V. (2014). Gumanizatsiya obschestva: zadachi inklyuzivnogo obrazovaniya segodnya [Humanization of society: the today's tasks of inclusive society]. Professionalnoe obrazovanie i ryinok truda, 9, 34–36.
- ShulgIna, T., Sokur, N. (2016). Suchasni problemi sotsialnoyi politiki v sferi zahistu osib z invalidnistyu v Ukrainy [The modern issues of social policy in the protection of persons with disabilities in Ukraine]. Aktualni problemi derzhavnogo upravlnnya, 1, 88-91.
- Koutsouradi, G., Dimitrakaki, C., Agapidaki, E., Tountas, Y., Lagiou, A. (2016). A Theory-Based Intervention in Health Visiting Students in Order to Reduce Mental Illness Stigma: A Quasi-Experimental Study. *Arch Community Med Public Health*, 2(1), 37-43.
- Murielle, V., Viviane K. (2017). Could a short training intervention modify opinions about mental illness? A case study on French health professionals. *Masfety BMC Psychiatry*, 17.

Mikhail Palamarchuk

Master in Practical Psychology, postgraduate student of Boris Grinchenko University in Kyiv, practical psychologist at Kiev City Communal Center for Comprehensive Rehabilitation for Persons with Intellectual Disabilities "Tramplin", Kyiv (Ukraine)

A SOCIO-INTERACTIVE THEATER AS A SOCIAL-PSYCHOLOGICAL METHOD FOR DESTIGMATIZATION OF PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISORDERS

ABSTRACT

The article presents the phenomenon of social stigma as a condition that significantly affects life quality of various social groups, including people with intellectual disabilities. The general social significance of research on

social stigma is noted in order to find means of influencing it. The phenomenon of social de-stigmatization as one of the conditions for steady society development is considered; the peculiarities of work with social stigma are presented; the definition of de-stigmatization and the possible stages and forms of its implementation are given.

An inclusive social-interactive theater is presented as a method changing general public's perceptions of other social groups, on the example of people with intellectual disabilities. The boundaries and possibilities to use an inclusive social-interactive theater as a special educational technique representing the problems faced by representatives of different social groups, as well as the characteristics and needs of the represented social group were investigated. Representatives of a stigmatized group were the actors at the organized social- interactive theater.

The ideas of general public (people without intellectual deficiencies) about people with intellectual disabilities were studied. The respondents' views and assessments regarding the implementation of their own rights, as well as the specifics of the implementation of intellectual disabled people's rights in Ukraine were analyzed. The dynamics of the theatre audience's representations and psychoemotional states were statistically determined in connection with the performance of the social-interactive theater providing information on the implementation of intellectual disabled people's rights, their experiences and personal stories of the actors-representatives of the examines social group.

We concluded that the information about a social group presented using the theatrical method influence favorably on audience and actors and support audience's positive transformations; improve their knowledge about the group, namely, about the rights of social group representatives and about their possible characteristics.

Key words: stigma, de-stigmatization, inclusive social-interactive theater, inclusive theater, intellectual disabilities.

Михаил Евгеньевич Паламарчук

Магістр практичної психології, аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка, практичний психолог в "Київській городской коммунальній центрі комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень" "Трамплін", м. Київ (Україна)

СОЦИАЛЬНО-ИНТЕРАКТИВНЫЙ ТЕАТР КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ДЕСТИГМАТИЗАЦИИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ ВСЛЕДСТВИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ НАРУШЕНИЙ

АННОТАЦИЯ

В статье представлено явление социальной стигмы в качестве условия, значительно влияющего на особенности жизни представителей различных социальных сообществ, в том числе на жизнь людей с инвалидностью вследствие интеллектуальных нарушений. Отмечено общесоциальное значение исследования социальной стигмы с целью поисков средств влияния на нее. Рассмотрено явление социальной дестигматизации как одного из условий развития общества; представлено значение и возможности реализации явления в работе с социальной стигмой, приведена дефиниция дестигматизации и возможные уровни и формы ее реализации.

Представлен метод инклюзивного социально-интерактивного театра как технологии изменения представлений социального большинства относительно других социальных сообществ на примере социальной группы людей с инвалидностью вследствие интеллектуальных нарушений. Исследованы границы и возможности применения метода инклюзивного социально-интерактивного театра как особой просветительской техники представления проблем, с которыми сталкиваются представители социальных сообществ, а также характеристик и потребностей представленной социальной группы. Актерами социально-интерактивного театра выступили представители стигматизированной группы.

Изучены представления социального большинства (лиц с интеллектуальной нормой) о социальной группе людей с инвалидностью вследствие интеллектуальных нарушений. Проанализированы представления и оценки респондентов, касающиеся обеспечения реализации собственных прав, а также специфики реализа-

ции прав людей с инвалидностью вследствие интеллектуальных нарушений в Украине. Статистически определены особенности динамики представлений и психоэмоциональных состояний исследуемых в связи с совершенным ими просмотром спектакля в формате социально-интерактивного театра, в котором представлено информацию об особенностях реализации прав социальной группы людей с инвалидностью вследствие интеллектуальных нарушений, переживания и личные истории актеров-представителей представленного социального сообщества.

Сделан вывод о том, что особенности представления информации о социальном сообществе с использованием театрального метода, создают благоприятный для изменения представлений респондентов эффект, что также осуществляет положительные превращение в уровне знаний респондентов о сообществе, а именно об особенностях обеспечения прав представителей социальной группы и о их возможных характеристиках.

Ключевые слова: стигма, дестигматизации, инклюзивный социально-интерактивный театр, инклюзивный театр, инвалидность вследствие интеллектуальных нарушений.

Дата отримання статті: 26.06.2019

Дата рекомендації до друку: 21.07.2020

Дата оприлюднення: 30.07.2020